

Influența politică și socială a familiei Tătărescu în susținerea financiară a edificării Ansamblului brâncușian de la Târgu-Jiu¹

Adina Andrițoiu

În vara anului 1937, demersurile preliminare ale Ligii Naționale a Femeilor Gorjene legate de autorul, conceptul și amplasarea monumentului închinat eroilor români căzuți în Primul Război Mondial erau încheiate. Brâncuși acceptase cu bucurie să execute acest monument, fusese în vizită la Poiana, la conacul familiei Tătărescu, unde prezentase membrilor Ligii schița lucrării (*Coloana Recunoștinței fără Sfârșit*), precum și locul unde gândea să îl ridice: fostul târg de vite sau al fânului, din fața cazărmilor de la Târgu-Jiu. Toate aceste date sunt confirmate de către Sanda Tătărescu-Negropontes, fiica soților Tătărescu, într-un interviu difuzat în anul 1997².

Greul însă abia acum începea. În Târgu-Jiu, la fața locului, artistul extinde planul creației sale artistice și în Grădina publică, unde hotărăște amplasarea unor opere din piatră. Cele două puncte extreme ale conceptului său arhitectonic trebuiau unite printr-o stradă „ideal dreaptă”³, interesând astfel și construcțiile și grădinile de pe traseu. Deși rezultatul acestor importante intervenții urbanistice pare astăzi firesc, la mijlocul anului 1937 lucrurile stăteau diferit. Întâmplător sau nu, traseul ales de Brâncuși se suprapunea perfect peste un proiect datând din 1900, prin care se aprobase prelungirea străzii Gr. Săftoiu spre vest (astăzi parte din Calea Eroilor), unind astfel strada Victoria cu bd. C.A. Rosetti (astăzi, bd. C. Brâncuși). Construcția acestei prelungiri era prevăzută în planul „aprobat prin Jurnalul Consiliului Technic Superior Nr. 431 din 22 August 1900 și I.D.R. Nr. 3483 din 2 Octombrie 1900”⁴, dar nu se putuse înfăptui din cauza lipsei fondurilor corespunzătoare la bugetul orașului. De-a lungul anilor, s-a renunțat la proiectul de prelungire al acestei străzi și, ca urmare, au fost eliberate autorizații de construcție pentru solicitanți, cu alinierea fațadelor caselor la strada Eminescu (arteră existentă atât la vremea respectivă, cât și astăzi și care era paralelă cu cea prevăzută în planul aprobat în 1900).

Ca urmare a dorinței lui Brâncuși de a trasa o stradă între Digul Jiului din Grădina publică și târgul fânului, unde urma a fi amplasată *Coloana Recunoștinței*

¹ Comunicare prezentată în data de 18 noiembrie 2017, la Petroșani, în cadrul manifestării dedicate împlinirii a 80 de ani de la turnarea elementelor *Coloanei fără Sfârșit* la Atelierele Centrale Petroșani.

² ANDRIȚOIU, Adina, episodul *Gheorghe Tătărescu* din emisiunea „Fotografii de familie”, difuzat în martie 1997, la TV Târgu-Jiu, <https://studio.youtube.com/video/yfjnCxPuPnI>, min. 14:00 – 15:45.

³ PALEOLOG, V.G., *Brâncuși. Concepție urbanistică*, în revista *Arta plastică*, editată de U.A.P. din R.S.R., anul XIV, (1967), nr. 3, București, p. 19.

⁴ I.D.R. – Înalțul Decret Regal; S.J.A.N. Gorj, fondul „Primăria orașului Târgu-Jiu”, Decizii ale Consiliului Comunal, dosarul 184/1937, fila 86.

fără Sfârșit, în data de 13 septembrie 1937⁵, Consiliul comunal dă o decizie cu privire la proiectul care urma să se desfășoare: „Proiectul în întregime ar consta dintr-o alee care, plecând de la Digul Jiului, care este locul de evocare al actelor de vitejie gorjenească, ar trece pe sub un portal, ce în viitor ar marca și intrarea în grădina publică”, va continua spre biserica „Sf. Apostoli” (aflată în renovare) și se va termina la monumentul recunoștinței „întruchipat printr-o coloană înaltă de circa 29 metri, înălțându-se fără sfârșit așa cum trebuie să fie și recunoștința noastră pentru eroii ce sunt temelia României moderne”. Strada respectivă va purta numele de Calea Eroilor, se preciza în respectiva decizie.

Se ridică, însă, o problemă legată de exproprierea terenurilor care aparțineau locuitorilor de pe traseul noii străzi, și anume porțiuni de grădini și chiar case. Se recunoștea și în textul deciziei Consiliului comunal, că astfel de exproprieri vor cauza prejudicii „pentru considerațiunea că se schimbă fațadele caselor și rostul gospodăriilor”.

Implicată direct în proiectul de realizare a monumentului dedicat eroilor, Liga Națională a Femeilor Gorjene, condusă de Arethia Tătărescu, a preluat, pe de o parte, terminarea lucrărilor la Biserica „Sf. Apostoli”, aflată pe traseul viitoarei Căi a Eroilor, iar pe de altă parte, despăgubirile pentru terenurile expropriate, pentru a atenua nemulțumirile proprietarilor (*vezi fig. 1*).

Conștient de situația dificilă în care se afla bugetul local, primarul subliniază că în acest „moment delicat” pentru primărie, care nu dispune „de sume imediat disponibile” pentru exproprieri (dar și pentru că nu se putea ajunge la o înțelegere cu proprietarii terenurilor care aveau pretenții așa de mari, încât „numai organele judecătorești ar fi putut să le statornicească în mod definitiv...”), intervine sprijinul acordat de Liga Femeilor Gorjene care oferă „plata pretențiunilor proprietarilor vizați”⁶. Nu vom insista aici asupra problemelor ridicate de către aceste exproprieri, care afectau nu numai terenurile, ci și clădirile unor proprietari. Ca fapt divers, trebuie menționat că procesele judiciare de stabilire a valorilor datorate drept despăgubiri au continuat până în anul 1939.

Tot din decizia Consiliului comunal mai sus menționată, aflăm că „Ministerul Lucrărilor Publice – după stăruința însăși a Domnului Prim Ministru Gh. Tătărescu – a destinat importante sume de la fondul de sistematizare a drumurilor, pentru perfectarea acestei artere de comunicație, cari în viitor va fi destinată prea mării eroilor noștri”⁷. Banii erau necesari pentru lucrările de pavare a străzii (cu piatră cubică, asfaltări, borduri etc.), precum și pentru amenajările din jurul bisericii. Reamintim că primul ministru era originar din Gorj, fiind nimeni altul decât soțul Arethiei Tătărescu, iar intervenția lui se va dovedi salutară pentru definitivarea proiectului lui Brâncuși.

⁵ S.J.A.N. Gorj, fondul „Primăria orașului Târgu-Jiu”, Decizii ale Consiliului Comunal, dosarul 184/1937, fila 86.

⁶ S.J.A.N. Gorj, fondul „Primăria orașului Târgu-Jiu”, dosarul 184/1937, filele 86-89.

⁷ *Ibidem*.

Ce se știa cu precizie este faptul că un „portal monumental” și „un monument al recunoștinței către eroi”, opere ale sculptorului Brâncuși, vor constitui „ambele donațiunea Ligii Naționale a Femeilor Române”.

Într-un extras din decizia nr. 114 din 13 septembrie 1937⁸ apar date suplimentare privind sume acordate orașului Târgu-Jiu de către guvernul condus de Gh. Tătărescu. Mai precis, primarul orașului reînnoiește mulțumirile sale către primul ministru, care a acordat suma de circa 7 milioane lei pentru lucrările în curs (un milion fusese acordat deja ca subvenție de către Ministerul de Interne) și care a promis încă un milion în vederea „amenajerii squarului din jurul monumentului ce se va așeza în actualul târg de săptămână și pentru trasarea noiei alei a grădinei publice...”⁹.

Destinația sumei de un milion de lei apare în textul dactilografiat al deciziei nr. 119 din 13 octombrie 1937¹⁰, în care se arată că lucrările la alea din parc se vor efectua „pe cale de regie, prin Serviciul Technic Comunal”, cheltuielile fiind suportate din subvenția de un milion de lei acordată primăriei „după stăruința Domnului Prim Ministru Gh. Tătărescu”.

Deși inițial postamentul pentru Poarta Sărutului a fost turnat la intrarea în parc, pe traseul noii alei, ulterior Brâncuși a decis mutarea lucrării mai în interiorul parcului, nefiind de acord ca această operă monumentală de artă să fie confundată cu o poartă obișnuită: „Dacă ar fi pusă la marginea trotuarului, cum hotărâsem, ar avea mai puțin rost, fiindcă n-ar putea servi nici de utilitate pentru închiderea grădinii și nici n-ar putea fi văzută ca obiect aparte”¹¹. În documentul primăriei însă nu se face vreo referire la indicațiile artistului, ci doar la „directivele” prim-ministrului: alea „va servi ca intrare principală în grădina publică, de care parcul nostru este lipsit până în prezent...” (intrarea fiind realizată „dupe directivele date de Domnul Prim Ministru Gh. Tătărescu și planurilor întocmite de către Domnul Arhitect Rebhun Directorul parcurilor Capitalei...”); ea „urmează a fi dotată cu un portal de piatră, opera sculptorului Brâncuș, donația Ligei Femeilor Române”; aceasta se găsește în prelungirea străzii Gr. Săftoiu, aflată în curs de executare și astfel „se va putea obține o perspectivă de vedere de la dig până în noua Biserică Sf. Apostoli...”¹².

⁸ S.J.A.N. Gorj, fondul „Primăria orașului Târgu-Jiu”, Decizii ale Consiliului Comunal, dosarul 184/1937, fila 93 verso.

⁹ Document prezentat în facsimil în BULIGA, Sorin Lory, ANDRIȚOIU, Adina, *Documente din Arhivele Naționale ale județelor Gorj și Dolj cu privire la Ansamblul sculptural brâncușian de la Târgu-Jiu*, Ed. Brâncuși, Târgu-Jiu, 2017, p. 127.

¹⁰ S.J.A.N. Gorj, fondul „Primăria orașului Târgu-Jiu”, Decizii ale Consiliului Comunal, dosarul 184/1937, fila 97.

¹¹ GEORGESCU-GORJAN, Sorana, b, *Așa grăit-a Brâncuși*, Ed. Scrisul Românesc, Craiova, 2012, p. 140.

¹² S.J.A.N. Gorj, fondul „Primăria orașului Târgu-Jiu”, Decizii ale Consiliului Comunal, dosarul 184/1937, fila 97.

Alte date referitoare la contribuția bănească a Ligii Naționale a Femeilor Gorjene se află într-un memoriu tehnic¹³ întocmit de către Ioan Vintilă (șeful Serviciului Tehnic al Primăriei Târgu-Jiu), care precizează că lucrările la Biserica Sf. Apostoli s-au terminat datorită „ajutorului bănesc al Ligei Naționale a Femeilor Române de sub președenția Doamnei Aretie Tătărescu...” (vezi fig. 2). De asemenea, lucrările de amenajare și de prelungire a străzii Gr. Săftoiu, care va deveni strada Eroilor, s-au efectuat din „fondul de circa 5.000.000 lei, acordat de Direcțiunea Generală a Drumurilor din Ministerul Lucrărilor Publice și al Comunicațiilor”, care făcea parte din promisiunea de șapte milioane de lei a primului ministru Gh. Tătărescu (la care se face referire în decizia nr. 114 din 13 septembrie 1937).

În același timp, lucrările de împrejmuire a Parcului Coloanei au fost executate pe cale de regie, prin Serviciul Tehnic Comunal, așa cum reiese din decizia nr. 121 din 13 octombrie 1937¹⁴. Se specifică aici faptul că: „Și aceste lucrări, ca și cele de amenajarea parcului și alei din grădina publică, urmează a fi acoperite din subvențiunea de 1.000.000, acordată de Ministerul de Interne, dupe stăruința Domnului Prim Ministru Gh. Tătărescu”.

Câteva zile mai târziu, prin adresa nr. 6330 din 20 octombrie 1937¹⁵ (vezi fig. 3), transmisă primarului orașului Târgu-Jiu chiar înainte ca operele brâncușiene să fi prins contur, Liga Națională a Femeilor Gorjene își formula intenția de donație astfel: „Dorința Ligei este ca donațiunea să aibă următoarea destinație: Crearea unei străzi care va purta numele «Calea Eroilor», cale care va porni din preajma Jiului trecând prin grădina publică, pentru a merge până la actualele cazărmi [...] La începutul acestei căi se va așeza portalul sus-numit, iar pe promontoriul ei lângă cazărmi, se va ridica coloana recunoștiinței, legându-se astfel amintirea locurilor pentru care au luptat Eroii gorjeni, cu ideea recunoștiinței fără de sfârșit simbolizată prin coloană [...] Pentru plata acestor exproprieri Liga va pune la dispoziție suma de lei 750.000 lei”.

Se mai face precizarea că: „Atât facturile de plată ale celor 2 monumente, clădirea bisericei precum și suma depusă pentru plata exproprierilor reprezentând valoarea de lei 2.200.000 sunt rezultatele exclusive ale muncii noastre de ani de zile...” (i.e. Liga Națională a Femeilor Gorjene). Se specifică în final că Liga înțelege „ca orașul Tg.Jiu să respecte întotdeauna donațiunea în forma în care a fost făcută”. Pe versoul scrisorii se află decizia olografă a Consiliului comunal cu nr. 151 din 12 noiembrie 1937¹⁶ (vezi fig. 4), prin care se acceptă donația Ligii.

Din textul dactilografiat al aceleiași decizii (nr. 151 din 12 noiembrie

¹³ BULIGA, S. L., ANDRIȚOIU, A., *Documente...*, p. 87; S.J.A.N. Gorj, fondul „Primăria orașului Târgu-Jiu”, dosarul 92/1937, fila 13.

¹⁴ S.J.A.N. Gorj, fondul „Primăria orașului Târgu-Jiu”, Decizii ale Consiliului Comunal, dosarul 184/1937, fila 98.

¹⁵ BULIGA, S. L., ANDRIȚOIU, A., *Documente...*, p. 82; S.J.A.N. Gorj, fondul „Primăria orașului Târgu-Jiu”, dosarul 108/1937, fila 1.

¹⁶ *Ibidem*, p. 92; S.J.A.N. Gorj, fondul „Primăria orașului Târgu-Jiu”, dosarul 108/1937, fila 1 verso.

1937¹⁷), Consiliul comunal „acceptă donațiunea ce se face orașului, în condițiunile arătate prin această scrisoare. Aprobă ca strada nou creiată și care începe din fața regimentelor dela intersecția str. T. Vladimirescu cu str. Unirea, trecând pe la monumentul «Recunoștiinței» și apoi înconjurând biserica Sf. Apostoli și urmând traseul str. Gr. Săftoiu, prelungindu-se pe o porțiune nou creiată din str. Victoria până în Bulevardul C.A. Rosetti și aleia din grădina publică, până la digul Jiului, să poarte denumirea «Calea Eroilor»”.

Urmând protocolul oficial, Consiliul comunal, prin primarul S. Frumușanu transmite „o adresă de mulțumire D-nei Aretie Gh. Tătărescu pentru donațiunile făcute și tot sprijinul dat orașului – material și moral”. Adresa de răspuns poartă același număr, 6330 din 20 octombrie 1937¹⁸, și specifică faptul că, în ședința din 12 noiembrie 1937, Consiliul comunal a acceptat donația Ligii în condițiile indicate în scrisoarea respectivă, acceptare aprobată și de Ministerul de Interne ca organ tutelar, în data de 23 noiembrie 1937.

Referitor la sumele plătite ca exproprieri de către Ligă, în adresa nr. 71 din 7 martie 1938¹⁹ a Serviciului Tehnic se prezintă stadiul exproprierilor în curs de efectuare pentru prelungirea str. Gr. Săftoiu spre vest și se specifică faptul că s-au înmănat proprietarilor „în cekuri emise de D-na Aretie Gh. Tătărescu, Președinta Ligei Femeilor Române din Gorj, sumele oferite de Primărie...”.

În aceeași adresă apare și informația că pentru „ansamblul de lucrări edilitare de modernizare a orașului [...] s’a cheltuit în campania anului 1937, peste 6.000.000 lei, din fondurile acordate de Ministerul Lucrărilor Publice și Ministerul de Interne; în afară de cele câteva milioane cheltuite de Liga Femeilor Române din Gorj, pentru terminarea Bisericii Sf. Apostoli, – o adevărată operă de artă, (vezi fig. 5 și 6) – și construirea monumentului Recunoștiinței și a portalului din grădina publică, de asemenea opere geniale ale marelui sculptor Brâncuș”.

Organizația condusă de Arethia Tătărescu s-a implicat, de asemenea, și în achiziționarea pieselor componente ale *Mesei Tăcerii*, documentele de arhivă făcând referire însă doar la cea de-a doua variantă a operei. Prima sa variantă fusese amplasată pe același loc încă din anul anterior, conform preambulului deciziei nr. 5050 din 20 iulie 1938²⁰:

„Având în vedere că în toamna anului 1937, din fondurile acordate de către Liga Femeilor Române, s’a construit în parcul orașului un portal-monument din piatră [...] Având în vedere că pe aceeași alee, care este o continuare a străzii Gr. Săftoiu, s’au construit și așezat, în jurul portalului-monument, bănci de piatră, iar la capătul ei, pe digul Jiului, s’a fixat tot din piatră, o masă. Având în vedere că pentru a se forma un ansamblu armonios cu portalul-monument și masa menționate mai sus, și a se da un aspect cât mai estetic, atât acestor monumente, cât și alei și întregului parc, este necesar de a se așeza o serie de scaune sau bănci din piatră, atât pe

¹⁷ *Ibidem*, pp. 93-94; S.J.A.N. Gorj, fondul „Primăria orașului Târgu-Jiu”, dosarul 108/1937, filele 2 și 3.

¹⁸ S.J.A.N. Gorj, fondul „Primăria orașului Târgu-Jiu”, dosarul 108/1937, fila 6.

¹⁹ S.J.A.N. Gorj, fondul „Primăria orașului Târgu-Jiu”, dosarul 90/1937, fila 38.

²⁰ S.J.A.N. Gorj, fondul „Primăria orașului Târgu-Jiu”, dosar 77/1938, fila 5.

marginele aleei, în nișele rezervate și amenajate în acest scop, cât și în jurul mesei rotunde dela capătul aleei depe digul Jiului”.

Prin adresa nr. 395 din 23 iulie 1938²¹, emisă de Societatea „Pietroasa” din Deva, se atestă implicarea Ligii Femeilor Gorjene în realizarea celei de-a doua variante a *Mesei Tăcerii* și a scaunelor de piatră din Grădina publică. Astfel, se face precizarea că au fost expediate pe C.F.R. două bucăți rotunde din piatră și 17 bucăți scaune, comandate de Ligă. Ulterior, Liga Femeilor s-a retras din acest demers, urmând ca toată corespondența purtată cu societatea respectivă pe tema realizării, transportului și plății scaunelor de piatră și a celor două piese rotunde ale *Mesei Tăcerii* să fie returnată de către primărie Societății „Pietroasa”. Așadar, primăria a preluat această activitate de la Liga Femeilor Gorjene, fapt ce se constată chiar din înscrisul olograf de pe documentul înaintat de Soc. „Pietroasa” către Ligă, unde, în colțul din stânga jos se specifică: „Pt. Primăria TgJiu va fi emis o singură factură”.

Toate eforturile Ligii Naționale a Femeilor Gorjene, în special ale președintei acesteia, doamna Arethia Tătărescu, conjugate cu concursul larg al soțului său, prim-ministrul Gheorghe Tătărescu, prin a cărui influență se dirijează către Târgu-Jiu importante sume de bani destinate marelui obiectiv care prindea contur în capitala Gorjului, nu sunt văzute cu ochi buni de către adversarii politici ai președintelui liberal. Astfel, jurnaliștii plătiți vor începe să scrie împotriva evidențelor, minimalizând nu numai actul de creație artistică al lui Brâncuși, care nici el nu era prea bine înțeles în cercurile culturale de la București, ci și eforturile familiei Tătărescu.

În data de 11 septembrie 1938, în ziarul „România” (nr. 102, pag. 11) din capitală, oficios carlist, apare un articol denigrator („Tg.Jiu oraș ruină”). Primăria Târgu-Jiu trimite un drept la replică în data de 16 septembrie²² prin care combate problemele la care se făcea referire în articolul respectiv și care puneau în balanță nevoile materiale imediate (cum ar fi iluminarea orașului, piețele prost organizate, abatorul comunal, alte aspecte) cu creația unor monumente nemuritoare. Spre finalul răspunsului, se face următoarea specificație: „La munca depusă de către edilii comunali, pentru binele și înfrumusețarea orașului, se adaogă și sprijinul neprecupețit din partea Ligei Naționale a Femeilor Gorjene, prin neobosita Doamnă Aretie Tătărescu, prin ajutoare bănești și efectuarea de lucrări, pe cât de utile, dar și frumoase [...] iar rezultatul acestei munci se poate vedea din alăturatele fotografii cu diferite vederi din oraș” (vezi fig. 7, 8, 9 și 10).

Primăria mai trimite un text extins la ziarele „Gorjanul”²³ și „România”²⁴, în care se menționează, în plus față de adresa din 16 septembrie, faptul că Liga Națională a Femeilor din Gorj „în ultimul timp a realizat următoarele: a construit Portalul din grădina publică, Mauzoleul Ecaterinei Teodoroiu, Coloana Eroilor din

²¹ S.J.A.N. Gorj, fondul „Primăria orașului Târgu-Jiu”, dosarul 77/1938, fila 21.

²² BULIGA, S. L., ANDRIȚOIU, A., *Documente...*, pp. 132-135; S.J.A.N. Gorj, fondul „Primăria orașului Târgu-Jiu”, dosarul 94/1938, filele 5 și 6.

²³ S.J.A.N. Gorj, fondul „Primăria orașului Târgu-Jiu”, dosarul 94/1938, fila 1.

²⁴ S.J.A.N. Gorj, fondul „Primăria orașului Târgu-Jiu”, dosarul 94/1938, fila 2.

parcul nou, a terminat Biserica Sf. Apostoli și a creat strada Eroilor, plătind și exproprierile necesare”.

Pe plan local, directorul ziarului „Gorjanul”, Jean Bărbulescu, publică sub pseudonimul Ion Mohor, în nr. 37 din septembrie 1938²⁵, un articol în care consideră regretabile atacurile din ziarul bucureștean. Dacă ziaristul din capitală numește operele brâncușiene „lucrări inutile”, I. Mohor insistă pe neimplicarea financiară a primăriei, care „a executat lucrări numai în limita sumelor donate, – și nimic mai mult. N’a angajat nici un ban al cetățenilor în lucrările de artă cu care s’a împodobit orașul. Tot ce s’a făcut: monumentul Eroinei Coloana Recunoștinții, Portalul Eroilor, Calea Eroilor, masa de piatră de lângă dig, absolut totul se datorește numai «Ligei Femeilor Gorjene» și excelentei sale prezidente și cetățeană de onoare a Tg.Jiului, doamna *Aretia Gh. Tătărescu*, către care se îndreaptă omagiile și recunoștința tuturor cetățenilor de bună credință din acest oraș”.

Primarul continuă seria articolelor laudative cu privire la activitatea Ligii Naționale a Femeilor din Gorj, trimițând, prin adresa nr. 6848 din 3 octombrie 1938²⁶, un nou articol²⁷ la ziarul „România”. Articolul se deschide chiar cu menționarea decorației pe care orașul a primit-o de la însuși M.S. Regele Carol al II-lea – „Virtutea Militară de Război”, ca urmare a actelor de vitejie ale cetățenilor săi din Primul Război Mondial. Se menționează apoi faptul că Liga „urmărește prin activitatea sa numai scopul artistic, lucrând neîncetat cu tot entuziasmul pentru înviorarea artei strămoșești și scoaterea în evidență a tuturor comorilor trecutului românesc, ca și a produselor artistice a țăranilor gorjeni”. După trecerea în revistă a realizărilor ligii, printre care se numără Muzeul Gorjului și Monumentul-sarcofag al Ecaterinei Teodoroiu, articolul face și câteva aprecieri la adresa lui Constantin Brâncuși: „Executarea portalului și a coloanei Eroilor a fost încredințată marelui sculptor C. Brâncuși, care legat de județul Gorj prin naștere, fiind din comuna Peștișani Gorj, de unde a plecat de peste 30 de ani, în Franța, Anglia și America, să-și desăvârșească marele său talent, a depășit arta românească, transformând-o, într’o concepțiune nouă, de simbolism, de forme mistice și masivitate”.

La sfârșitul lunii octombrie a anului 1938, toate lucrările legate de ridicarea operelor brâncușiene și de amenajarea Căii Eroilor sunt finalizate, astfel că Liga Națională a Femeilor Gorjene „predă orașului Tg.Jiu monumentele închinat Eroilor”, cu ocazia festivităților din data de 27 octombrie 1938, prin adresa înregistrată la primăria orașului cu nr. 7501²⁸. Totodată, se prezintă situația sumelor cheltuite pentru executarea lucrărilor respective, care totalizau la acea dată 2.436.275 lei. Defalcăt, sumele au fost repartizate astfel: Biserica Sfinții Apostoli – 666.462 lei, exproprierea pentru deschiderea Căii Eroilor – 746.000 lei, *Portalul* de piatră din grădina publică – 683.198 lei și *Coloana* – 340.615 lei. Liga roagă

²⁵ Biblioteca Serviciului Județean Gorj al Arhivelor Naționale, III 297.

²⁶ S.J.A.N. Gorj, fondul „Primăria orașului Târgu-Jiu”, dosarul 94/1938, fila 10.

²⁷ BULIGA, S. L., ANDRIȚOIU, A., *Documente...*, pp. 146-147; S.J.A.N. Gorj, fondul „Primăria orașului Târgu-Jiu”, dosarul 94/1938, fila 11.

²⁸ *Ibidem*, p. 156; S.J.A.N. Gorj, fondul „Primăria orașului Târgu-Jiu”, dosarul 108/1937, fila 9.

primăria să păstreze aceste monumente ca „să ne amintim întotdeauna de Eroi, care și-au jertfit viața pentru Patrie” (vezi fig. 11).

Probabil că în suma de 340.615 lei, cât precizează doamna Tătărescu că ar fi cheltuit pentru *Coloană*, intră și cei 50.000 de lei care apar într-o scrisoare pe care Brâncuși i-o adresează lui Ștefan Georgescu-Gorjan în data de 2 septembrie 1937 și poartă mențiunea că a fost redactată în tren. În esență, el spune că a văzut-o pe doamna Tătărescu cu o zi înainte, iar aceasta i-a spus că „ferul a sosit...” și că i-a trimis un cec de 50.000 de lei ca să poată începe imediat lucrările pentru fundamentul *Coloanei fără Sfârșit*. Acest aspect este confirmat și în lucrarea *Ștefan Georgescu-Gorjan, Constructorul Coloanei Infinite*: „Liga Națională a femeilor Gorjene a contribuit cu 340.615 lei, din care 50.000 lei au fost folosiți pentru plata unor zilieri și primei echipe de montaj, iar restul de 290.615 au acoperit probabil costul metalizării și plata antreprenorului Di Bernardo”²⁹.

Conform adresei nr. 6848 din 3 octombrie 1938, prezentată mai sus, primarul precizează că „Plata acestor opere s’a făcut numai din fondurile acestei Ligi, fonduri adunate din munca de ani de zile complectată cu beneficiul Expoziției Muncii Românești, organizată sub auspiciile Ligii. Ele sunt dăruite orașului fără nici un echivalent de beneficiu, decât mulțumire sufletească de a contribui la realizarea scopului înalt urmărit”.

Pe lângă contribuția Ligii, orașul Târgu-Jiu a primit importante fonduri de la bugetul central, prin intervenția prim-ministrului Gh. Tătărescu, în valoare de 6.000.000 lei (conform documentelor avute la dispoziție), după cum urmează:

- Ministerul de Interne – 1.000.000 lei, subvenție pentru primărie, pentru lucrările la alea nou creată în Grădina publică și lucrările de împrejmuire a Parcului Coloanei, executate în regie proprie de către Serviciul Tehnic Comunal;
- Ministerul Lucrărilor Publice și al Comunicațiilor, prin Direcțiunea Generală a Drumurilor – 5.000.000 lei pentru lucrările de amenajare și de prelungire a străzii Eroilor.

Pentru cei care nu parcurg decât documentele din arhive, se ridică o firească întrebare legată de suma destul de mică pe care Liga Națională a Femeilor Gorjene a cheltuit-o pentru ridicarea *Coloanei Infinite* (340.615 lei, în comparație cu suma pentru *Portalul* din piatră, de 683.198 lei). Răspunsul vine, însă, din mărturiile celor care au participat direct la realizarea Monumentului Recunoștinței. Știm că execuția modulelor și a celorlalte componente ale monumentului „urmas să se efectueze în Atelierele Centrale Petroșani, dotate cu secții de turnătorie, prelucrare și structuri metalice, precum și un birou de proiectare, toate sub directa îndrumare a inginerului Gorjan. Directorul-general al Societății «Petroșani», inginerul Ion Bujoiu, om cu vocație de sponsor dar și ministru în cabinetul Tătărescu, a fost de acord ca societatea să suporte costul execuției și montării monumentului, precum și

²⁹ Georgescu-Gorjan, Sorana, *Ștefan Georgescu-Gorjan, Constructorul Coloanei Infinite*, Ed. Fundației „Constantin Brâncuși”, Colecția Brâncușiana, Târgu-Jiu, 2002, p. 55.

să asigure personalul calificat”³⁰. Astfel, mare parte din costurile ridicării Coloanei au fost suportate „de societatea «Petroșani», care a alocat 2.500.000 lei – «trecute pe vagoneti» – și a asigurat forța de muncă necesară, plătită în regie”³¹.

Pe baza datelor prezentate până acum, putem face o estimare generală a sumelor cheltuite pentru ridicarea ansamblului sculptural brâncușian, precum și pentru lucrările de amenajare aferente acestuia.

- Liga Națională a Femeilor Gorjene – 2.436.275 lei;
- Societatea „Petroșani” – 2.500.000 lei;
- Sume alocate Primăriei Târgu-Jiu de la bugetul central – aprox. 6.000.000 lei.

Neavând în momentul de față o situație contabilă a sursei bugetare din care s-au efectuat plățile pentru diversele lucrări, putem doar presupune că din sumele alocate de la bugetul central au fost plătite următoarele materiale și servicii, conform datelor extrase din documentele de arhivă: execuția a 42 bucăți scaunetaburele de piatră și a două mese rotunde de piatră și transportul acestora pe calea ferată de la Societatea „Pietroasa” Deva până la Târgu-Jiu, în valoare de 89.791 lei; transportul de la gara Târgu-Jiu până în Grădina publică a 42 bucăți scaunetaburele de piatră și a două mese de piatră, în valoare de 5.200 lei; achiziția unor tuburi din beton pentru completarea canalizării din Grădina publică și amenajarea unei alei longitudinale, în valoare de 100.000 lei; executarea unor bănci din lemn pentru Grădina publică, în valoare de 25.300 lei; amenajarea spațiului din jurul *Mesei Tăcerii* ș.a. (La data executării lucrărilor, respectiv pe exercițiul financiar 1938/1938, din bugetul total al localității era destinată lucrărilor edilitare doar o sumă de 800.000 lei – vezi adresa trimisă ziarului „România”).

Așa cum rezultă din actele prezentate, pentru acest proiect de anvergură au fost cheltuiți în total peste 11.000.000 de lei³², ca efort comun al unei societăți comerciale private („Petroșani”), al unei organizații culturale (Liga Națională a Femeilor Gorjene), al administrației publice locale Târgu-Jiu și al administrației publice centrale (Guvernul României, prin ministerele de resort).

³⁰ Georgescu-Gorjan, Sorana (2002), *Ștefan Georgescu-Gorjan, Constructorul Coloanei Infinită*, Ed. Fundației „Constantin Brâncuși”, Colecția Brâncușiana, Târgu-Jiu, pp.43-44.

³¹ *Ibidem*, p. 55.

³² Pentru a ne face o idee despre valoarea acestei sume, vom face o comparație cu prețul gramului de aur, ca valoare de referință: în 1913, 1 g aur = 3,1 lei; în 1929, după stabilizare, 1 g aur = 100 lei; în 1940, leul înregistrase o devalorizare de 10% față de 1929; în 2021, 1 g aur = 232,94 lei (sursa: <https://www.capital.ro/istoria-cresterii-si-descrescaterii-monedei-nationale-5834.html>; accesat 26 aprilie 2021).

Bibliografie

ANDRIȚOIU, Adina *Fotografii de familie. Gheorghe Tătărescu*, TV Târgu-Jiu, difuzat martie 1997 (sursa <https://studio.youtube.com/video/yfjnCxPuPnI/edit> , postat 4 iunie 2019).

BULIGA, Sorin Lory, ANDRIȚOIU, Adina, *Documente din Arhivele Naționale ale județelor Gorj și Dolj cu privire la Ansamblul sculptural brâncușian de la Târgu-Jiu*, Ed. Brâncuși, Târgu-Jiu, 2017.

GEORGESCU-GORJAN, Sorana, a, Ștefan Georgescu-Gorjan, *Constructorul Coloanei Infinită*, Ed. Fundației „Constantin Brâncuși”, Colecția Brâncușiana, Târgu-Jiu, 2002.

GEORGESCU-GORJAN, Sorana, b, *Așa grăit-a Brâncuși*, Ed. Scrisul Românesc, Craiova, 2012.

PALEOLOG, V.G., *Brâncuși. Concepție urbanistică*, în revista *Arta plastică*, editată de U.A.P. din R.S.R., anul XIV, nr. 3, București, 1967.

OF. I. Vintila Logo
A. Matic "
Gn. Cernatola "
C. V. Catu "

5112 din 6 Septembrie 1957

În curând urmează a se proceda la prelungirea străzii
Dr. Băftoia, din strada Victoria până în Bulevardul C.A. Rosetti,
în conformitate cu planul aprobat prin I.O.M. Nr. 3483/900.

În tractul acestei străzi, urmează a se expropria din
proprietatea Lvs., o porțiune de teren cu suprafața și laturile
specificate prin tabloul de exproprieri și planul respec-
tiv, ca onoare vă rugăm să luați cunoștință de planul și lu-
crările în chestiune, și să le înmănați la Serviciul Tehnic Comunal, să
vă rugăm să retrașiți împrejurarea de pe acel teren, pe alinierea
menționată a străzii.

Adăugăm că Lvs., spre a folosi terenul pentru oraș, prin
deschiderea acestei străzi, din punct de vedere al infrastruc-
turii, cât și pentru Lvs. persoane, prin punerea în valoare a
imobilului Lvs., prin noua față a casei proprietății spre stră-
dă, nu va fi făcută nici-o opunere și va fi procedat la încheierea
tracțiunii împrejurării.

Pentru această exproprieri, vi se oferă drept despu-
gire suma de lei pe care o ținem în dispoziția Lvs.
și care este suportată de către Liga Națională a Tencilor
române, care în dorința sa a fi de folos și servi interesele
orașului și în această ocaziune, și-a luat asupra sa plata lu-
turilor despăgubirilor pentru exproprierile necesare deschiderii
menționatei străzi.

P R I M A R,

Secretar.

PRIMĂRIA ORĂȘULUI TÂRGU-JIU

Serviciul Technic

M E M O R I U

pentru lucrările de împrejmuire a unui parc din jurul monumentului păcii
depe platoul din fața cazărmilor Reg.7 Art.Grea, în prelungirea str.Gr.
Săftoiu din Târgu-Jiu.-

Dată printră stăruinței și ajutorului bănesc al Ligei Naționale a Femeilor Române de sub președenția Doamnei Aretie Tătărescu, terminându-se de curând lucrările de construcție a bisericii Sf.Apostoli, care este o operă monumentală și ca urmare a dorinței exprimate de Ligă de a se consacra eroilor căzuți în războiu, strada Gr.Săftoiu, ce urmează a se numi strada Eroilor, pe care este situată această biserică, s'a hotărât pavarea și amenajarea acestei străzi, precum și construirea prelungirilor ei înspre răsărit până în Drumul Național Nr.23 și înspre apus până în Bulevardul C.A.Rosetti, lucrări ce sunt în curs de executare din fondul de circa 5.000.000 lei, acordat de Direcțiunea Generală a Drumurilor din Ministerul Lucrărilor Publice și al Comunicațiilor.-

În scopul monumentalizării acestei străzi s'a hotărât facerea unui portal monumental la intrarea în grădina publică, precum și a unui grandios monument al păcii pe platoul din fața cazarmelor, ambele opere ale genialului sculptor Brâncuș din Paris și cari opere sunt pe cale de înfăptuire.-

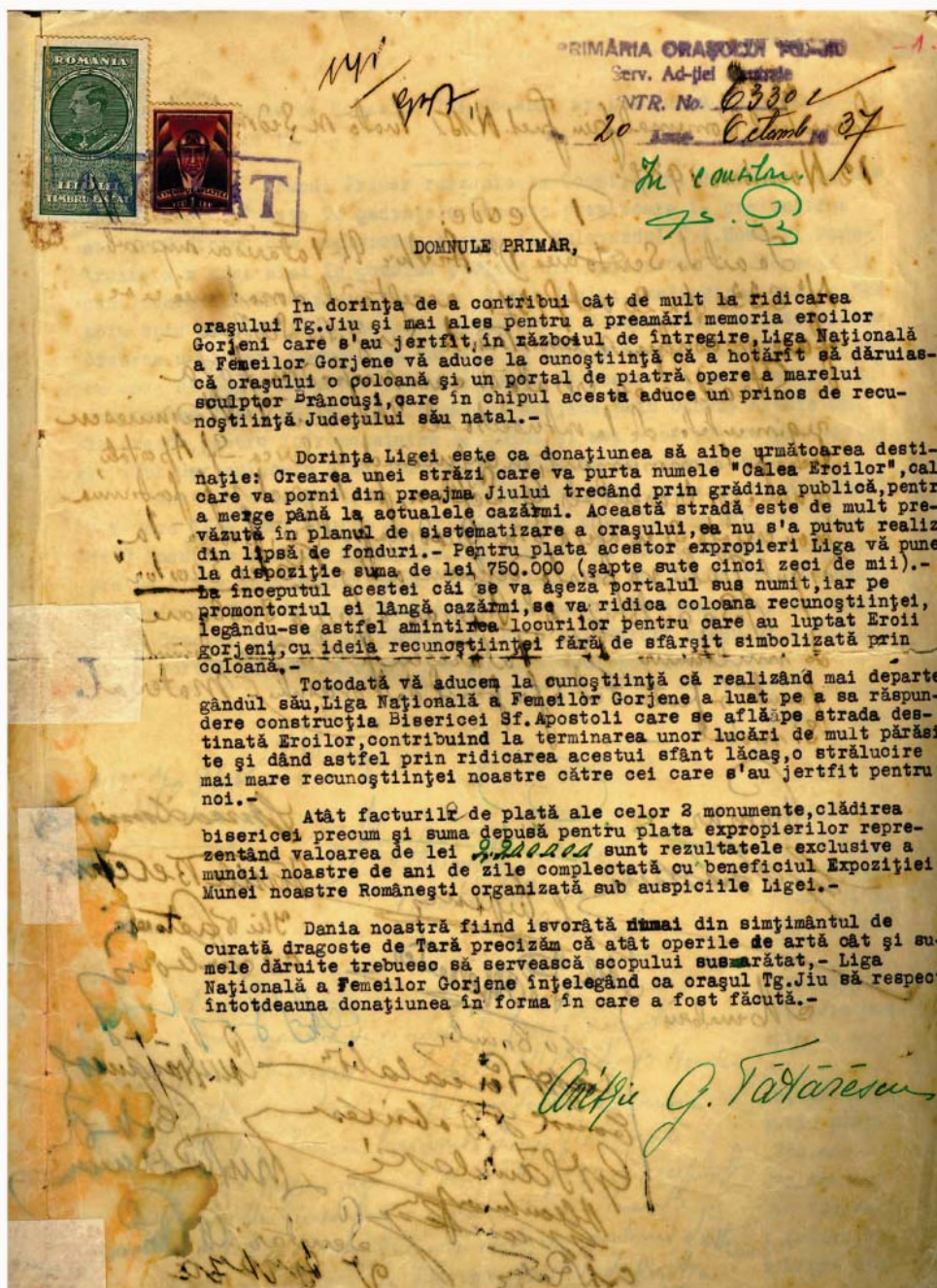
Intrucât pe locul unde urmează a se ridica acest monument este un loc viran pe care a funcționat târgul săptămânal al orașului Târgu-Jiu, s'a hotărât a se construi aci un parc pentru a forma în jurul monumentului un cadru demn de măreția lui.-

În acest scop am întocmit alăturatul proiect referitor la lucrările de împrejmuire a parcului din jurul monumentului păcii situat în prelungirea str.Gr.Săftoiu din Târgu-Jiu, în valoare de lei 60.000.-

Intrucât lucrările sunt de natură urgentă, propun a se executa pe cale de regie prin organele ce se vor destina de către Primăria Târgu-Jiu.-

Seful Serviciului Technic,

Ioan Vintilă

Consul Comunal fin Fuch. N. 151 luata in sedinta de la
19 Noiembrie 1934.

Deeds;

Le art. de Sciences D^{ns} Arthur G. Tatarian sur imp. m.
N° 6330 du 20 oct 1934, accepté et donné en se

face ora asului, se construiește. Sur Zăbii Seisgar -
Strada nou creată și care merge din fata
regimentului de la intrarea str. Unirea în Madonies cu
trece pe la monument, începând de la Secia Sf. Apostoli,
și merge pe traseul str. G. Soltau, pe al cărui se află o porțiune
nou creată și cu alia din Gredina fântâni, până la
sigul Fântâni, va fi parte de drumul a li. Calea Eroilor
Se autorizează și Primar a face o Seisgar
de multitudine. D. Fătărăscu fântâni de asfalt
fântâni și fântâni. Tab. Sp. fântâni de la orașului - material
și moral.

Primar

by Twiss

Membrin

Steh. J. P. Poffelbreter

80 Bomb
Cist Perca

Count of Dobruja

Epistola

[Handwritten signature]

C. H. Kater 119

Spirea Limnifolia

Yousile Bertram

The Factory

C. J. Perkins
 RB

— *Quadratus*

Ref 7

Вуколич

for the

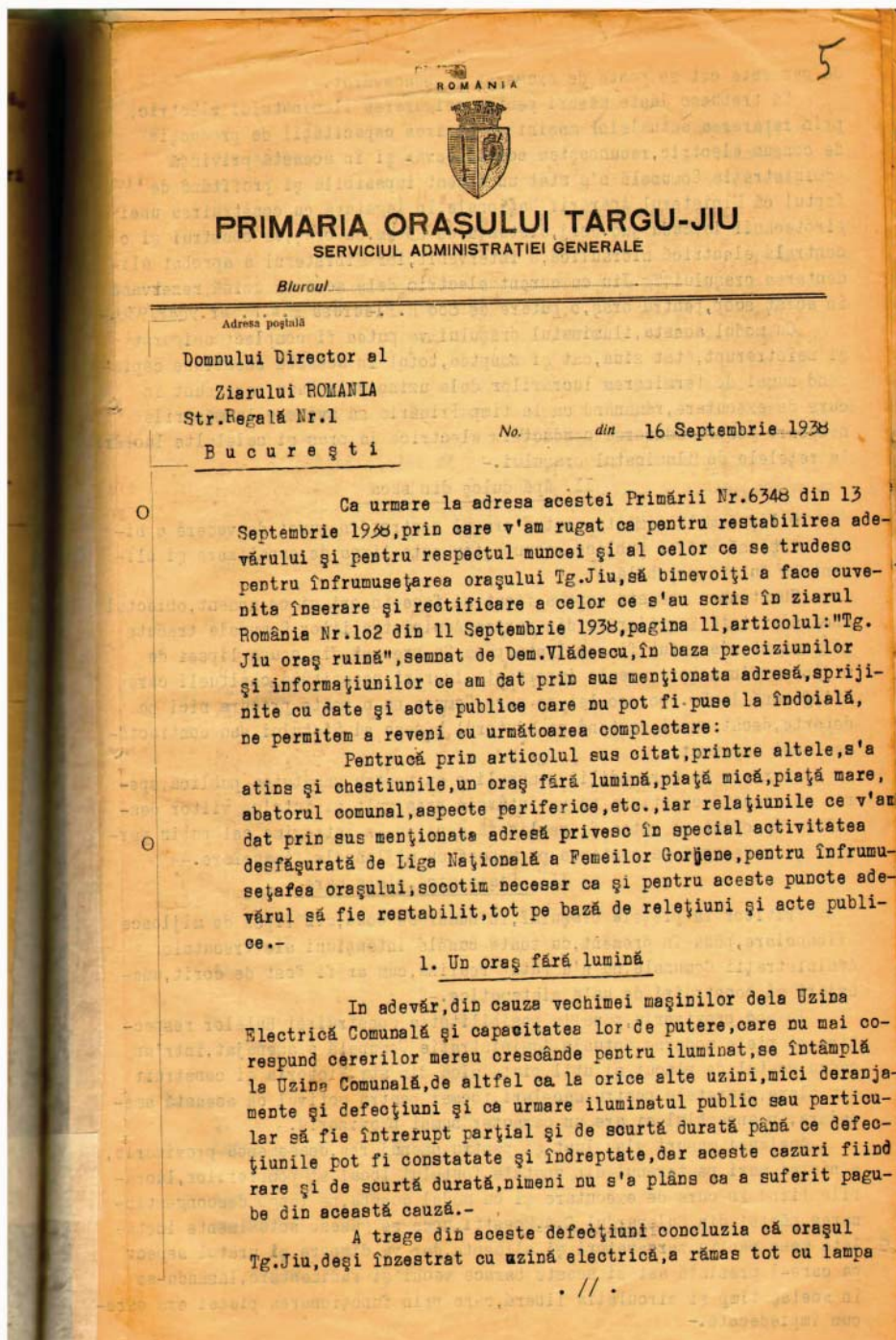
1872

100

E ♦ GORJ

Imagini de la tânosirea Bisericii Sf. Apostoli, surprinse de Constantin Brâncuși cu aparatul de filmat.

de gaz este cât se poate de exagerat și neadevărat.-

Că trebuiesc luate măsuri pentru asigurarea iluminatului electric, prin repararea actualelor mașini și mărirea capacității de producție de consum electric, recunoaștem acest adevăr și în această privință Administrația Comunală n'a stat un moment impesibilă și profitând de faptul că Ministerul Apărării Naționale, în legătură cu construirea unei pirotehnii la Sadu jud. Gorj, distanță de 23 km. de oraș, va construi și o centrală electrică hidroelectrică, a intervenit, iar Ministerul a aprobat alimentarea orașului Tg. Jiu cu curent electric dela această uzină, rezervând în acest scop, pentru oraș, o putere de 800 H.P. (adresa M.A.N. Nr. 904F/938).-

Cu modul acesta, iluminatul orașului va putea fi complet asigurat și neîntrerupt, atât ziua, cât și noaptea, totul în această chestiune depinzând numai de terminarea lucrărilor dela uzina dela Sadu, care sunt în curs de executare, rămânând ca la timp Primăria să svizeze la măsurile necesare pentru aducerea conductei electrice la oraș și celelalte lucrări la rețelele de iluminat al orașului.-

II. Apă dulce din sacc

O lipsă mult simțită pentru orașul nostru, din punct de vedere a igienei și sănătății publice, recunoaștem, este lipsa de canalizare și alimentare cu apă potabilă.-

Chestiunea aceasta care a făcut și face, în ori și ce moment, obiectul unei adevărate îngrijorări din partea Administrațiilor Comunale trecute și prezent, n'a putut fi rezolvată până în prezent, din cauza lipsei de mijloace financiare, aceste importante lucrări necesitând cheltuieli care ating până la 50.000.000 lei, pe care Comuna nu o poate procura nici pe departe, decât numai contând pe ajutorul bănesc al Statului, sau contractarea unui împrumut.-

În răvne pe care edilii comunali o au pentru sănătatea publică, sperăm că această chestiune nu va întârzia prea mult și într'un viitor destul de apropiat va putea fi realizată, dacă nu în întregime, cel puțin parțial și care apoi să continue pe măsură cu mijloacele financiare.-

III. Piața mică, piața mare.

Privitor la piețele orașului, în număr de două, din lipsă de mijloace financiare, până în prezent, cu toate bunele intențiuni ale trecutelor Administrații Comunale, nu s'a putut realiza, cum ar fi fost de dorit, amenajeri și construirea de hale sistematice.-

În mod provizoriu, până la posibilitatea construirii hălelor respective și piețe moderne, actuala Administrația Comunală a amenajat, într'un cadru destul de plăcut și util, piața mică din str. Victoria și construit din blane, gheretele pentru măcelari, toamai pentru motivul că această amenajare, în ansamblul ei, are un caracter numai provizoriu.-

Aceleași măsuri s'au luat și pentru amenajarea, de asemenea provizorie, a pieței mari, pe terenul din spatele fostului local al pompierilor, lucrările fiind în curs de executare și cu modul acesta, pe lângă descongestionarea părții din Bulevardul C.A. Rosetti, unde se găsesc actualmente instalate mese pentru zarzavaturi și alimente, dar va dispărea și urâtul aspect pe care-l prezintă astăzi aceste barace vechi și rudimentare, lăsându-se în același timp și circulația liberă, care prin funcționarea pieței era oarecum împiedecată.-

IV. Abatorul Comunal

Privitor la abatorul Comunal, încă de acum câțiva ani, s'a hotărât construirea unui nou și modern abator, din care, între timp, s'a executat numai o parte și anume strictul necesar, în limita mijloacelor bugetare.-

S'a executat sălile de tăiere pentru vite mari și mici, sălile de svântare, castelul de apă, etc., după cum se poate vedea din alăturata fotografie, iar pentru a putea fi utilizate mai necesită efectuarea lucrărilor de canalizare și alimentare cu apă, instalațiile mecanice și iluminatul electric, care n'au putut fi efectuate până în prezent, din lipsă de fonduri.-

În prezent, Primăria găsindu-se în posesia fondurilor trebuincioase, lucrările vor începe în curând și cu modul acesta, noul abator Comunal va putea fi pus în funcțiune.-

Bineînțeles că, actualul abator Comunal, o construcție veche de lemn și rudimentară, nu face cinste orașului, dar această situațiune trebuie căutată nu în nepăsarea și desinteresarea foștilor edili comunali, pentru igiena și sănătatea publică, ci numai slăbelor mijloace financiare, care nu au permis mai mult.-

V. Aspecte periferice

Privitor la aspectele periferice, despre care vorbește autorul articolului publicat, găsim că dacă acesta n'a fost înșelat în buna sa credință, atunci intenționează, sau nu, a exagera o stare de lucruri, care de fapt nu există.-

Trebue cunoscut că, cu toate resursele financiare destul de restrânse, dar printr'un bun spirit de gospodărie comunală edilii comunali s'au întrecut, în fiecare an, de a asigura o comunicație, în întregul oraș, cât mai modernă și frumoasă.-

Mai ales, în ultimii patru ani, datorit și largului sprijin financiar acordat de către Ministerul Lucrărilor Publice s'au executat importante lucrări de pavaje cu piatră cubică și bolovani de râu, asfaltări, etc., astfel că în prezent partea centrală a orașului a fost complet refăcută cu pavaje de piatră cubică și trotuare de asfalt.-

Concomitent cu aceste lucrări centrale, nu s'a neglijat nici părțile periferice ale orașului, absolut toate stradele având rigole, trotuare și o bună împietruire.-

Dacă s'au putut strecura vigilenței ochiului Serviciului Technic Comunal, oarecare stări de necurățenie, sau rea întreținere, pe unele din stradele periferice, inerente de altfel în toate orașele din țară, aceste stări de lucruri au fost numai vremelnice, iar nu permanentizate, după cum are aerul autprul articolului, luându-se măsuri să înceteze și pe toată raza orașului să domine numai completă curățenie.-

Orașul Tg. Jiu, după cum credem că vă este cunoscut, se numără printre micile orașe din țară.-

Fiind lipsit de orice industrie, iar piața comercială foarte restrânsă, veniturile comunei nu pot fi și ele decât destul de restrânse și socotim că este suficient a arăta că bugetul pe ex. 1938/1939, însumează un total de venituri de 7.000.000 lei, din care 800.000 sunt destinați pentru lucrări edilitare, iar restul pentru material, diferite obligațiuni legale și funcționarea serviciilor comunale.-

Cu toate aceste mijloace financiare destul de reduse și chiar sub strictul necesar, putem afirma că din an în an, se observă progrese simțitoare din punct de vedere al lucrărilor edilitare, iar starea de curățenie a întregului oraș, nu numai că nu lasă de dorit, dar este admirată de către toți vizitatorii străini.-

La munca depusă de către edilii comunali, pentru binele și înfrumusețarea orașului, se adaugă și sprijinul neprecupțit din partea Ligei Naționale a Femeilor Gorjene, prin neobosita Doamnă Aretie Tătărescu, prin ajutoare bănești și efectuarea de lucrări, pe cât de utile, dar și frumoase, după cum am arătat și prin adresa Nr. 6348 din 13 Septembrie 1938, iar rezultatul acestei munci se poate vedea din alăturatele fotografii cu diferite vederi din oraș.

Din examinarea tuturor acestor lămuriri, pornite numai din dorința, ca odată cu restabilirea unui adevăr, orașul să poată fi privit în adevărata sa lumină, iar munca celor ce au condus gospodăria comună, ca și a celor care au sprijinit și ajutat orice acțiune pentru înfrumusețarea orașului, să poată fi apreciate la adevărata lor valoare, socotim că se poate constata cu suficientă că orașul Tg. Jiu, nu este un oraș ruină, ci un oraș în plin progres de înfrumusețare și modernizare și că administrația comună conștientă de îndatoririle și obligațiile sale, nu va pregeta un moment ca aceste progrese să continue și să fie cât mai pronunțate, prin realizarea lucrărilor edilitare care încă lipsesc.-

PRIMAR DELEGAT,

Secretar,

A. M. M. M.